

Máté-Mártonné Korb Erzsébet

Belterjesség és fokozatos előregedés a pedagógus pályán*

Kaposvár óvodahálózatában dolgozó óvodapedagógusok életkori összetételének vizsgálata (2010)

A pedagógus pályán többségében nagymama korú hölgyek dolgoznak. Kaposvár város óvodahálózatának 25 év alatt történt változásából és a jelenlegi óvodapedagógus közösség életkori összetételének, valamint pályán eltöltött idejének – egzakt adatokkal alátámasztott – vizsgálatából levont következtetésekkel szeretnénk ráirányítani a figyelmet arra, hogy a gyermekek érdekében a pedagógusok korhatár előtti nyugdíjba vonulásának lehetőségét és feltételeit hosszú távon meg kellene teremteni. A csökkenő gyermeklétszám és a fokozatosan szűkülő szakmai tér, a Kjt. (közalkalmazotti törvény) nyújtotta – az álláshely megtartására vonatkozó – magas szintű biztonságnak köszönhetően mára megállapítható, hogy belterjesség, fokozatosan előregedővé vált a város óvodapedagógus közössége.

BEVEZETÉS

A közvélemény által jól ismert, több évtizedes probléma a pedagógus pálya elnöiesedése. Arról, hogy mára az aktívan dolgozó óvodapedagógusok, tanítók, tanárok átlag életkora az egyéb területeken dolgozókéval a legtöbb esetben jóval meghaladja, már kevesebb szó esik.

Az igazság pedig az, hogy a magyar oktatási-nevelési rendszerben többségében nagymama korú hölgyek dolgoznak.

A nyugdíjkorhatár 62 évre történő emelése után az MDF részéről többször felmerült az a javaslat, hogy az óvodában dolgozó pedagógusok számára korkedvezményt kellene biztosítani. A javaslatból, ha az emlékek nem csalnak, még előterjesztés sem lett, de már a felvetés is arra utalt, hogy a legkisebbek nevelését nem a 60 év felettiekre szeretné bízni a társadalom.

Az 1997. évi LXXXI. törvényt módosító 2009. évi XL. törvényben 65 évre emelt nyugdíjkorhatár pedig – az óvodapedagógusi pályán – mindezek tudatában végképp abszurdnak tűnik.

A következőkben Kaposvár város óvodahálózatának 25 év alatt történt változásából és a jelenlegi óvodapedagógus közösség életkori összetételének, valamint pályán eltöltött idejének – egzakt adatokkal alátámasztott – vizsgálatából levont következtetésekkel szeretnénk ráirányítani a figyelmet arra, hogy a gyermekek érdekében a pedagógusok korhatár előtti nyugdíjba vonulásának lehetőségét és feltételeit hosszú távon meg kellene teremteni.

* A tanulmány közreadását a szerkesztőség vitaindítónak szánja. (M. J.)

Kaposvár óvodahálózatára jellemző adatok változása az elmúlt 25 évben

Kaposvár a legfrissebb adatok szerint 68 240 fő lakossal rendelkező megyei jogú város. Hat óvodai központtal, húsz feladatellátási helyen működő önkormányzati óvoda, valamint egy katolikus és egy gyakorló óvoda látja el a városban jelentkező óvodáztatási igényeket.

A folyamatos gyermeklétszám-csökkenés hatásaként az elmúlt 25 évben az alábbiak szerint változtak az önkormányzati óvodákra jellemző adatok:

	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Óvodások száma	2729	2652	2631	2536	2557	2513	2472	2487	2551	2540	2646	2547
Pedagógusok száma	236	239	237	228	230	233	234	222	222	224	222	222
Csoportok száma	108	109	108	104	104	105	105	99	99	99	99	100

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Óvodások száma	2525	2234	2179	2275	2257	2160	2119	2142	2048	2023	1994	1952	2033
Pedagógusok száma	220	200	200	202	203	196	196	196	196	190	188	180	182
Csoportok száma	99	90	90	91	91	90	90	90	90	90	87	85	85

(Az adott év október 01. statisztikai adatok alapján)

Negyedszázad alatt a csökkenés számai: 696 óvodás gyermekkel lett kevesebb a város önkormányzati óvodáiban, 23 csoport szűnt meg, az óvodapedagógusok száma pedig 54 fővel csökkent.

A nem önkormányzati fenntartású vállalati óvodák (BM, kórházi, textil) 1991–1996 között sorban megszűntek. A textil óvodát átvette a város (1991), de a többi véglegesen bezárta a kapuit. (1991 és 1996 között megfigyelhető – egy-egy évre vonatkozó – gyermeklétszám-növekedés nem a születésszám emelkedéséből, hanem a megszűnő nem önkormányzati fenntartású intézményekből átiratkozó gyermekek miatt következett be.)

A változásokat árnyalja, hogy 1991-ben egy lakótelepi bölcsőde egyik szárnyában megalakult a város egyetlen felekezeti óvodája, a kétcsoportos katolikus óvoda, és 1999-ben egy hatcsoportos önkormányzati óvodát átvett az egyetem főiskolai kara gyakorló óvoda céljára.

Kaposvár város óvodapedagógus közösségének jellemző adatai 2010-ben

A folyamatosnak mondható gyermeklétszám-csökkenés csoport – szüneteltetésekkel és az önkormányzati óvodák számának csökkenésével járt együtt. A megszüntetések az álláshelyvesztők szempontjából „emberséges”, a fenntartó szempontjából költségkímélő módon zajlottak, s a bezárt óvodákban vagy szüneteltetett óvodai csoportokban dolgozó pedagógusok döntő többsége főképp a nyugdíjazások miatt megüresedő álláshelyeket kapta. (A prémium éves programba a kezdetektől 2010-ig összesen hat óvodapedagógus került be.)

A fokozatosan szűkülő szakmai tér, a fenti szemlélet és a Kjt. (közalkalmazotti törvény) nyújtotta – az álláshely megtartására vonatkozó – magas szintű biztonságnak köszönhetően mára megállapítható, hogy *belterjessé, fokozatosan előregedővé* vált a város óvodapedagógus közössége.

Kaposvár városában jelenleg (2010-ben) az álláshelyen foglalkoztatott óvodapedagógusok száma az alábbiak szerint alakul:

Önkormányzati intézményben dolgozó óvodapedagógusok száma	182 fő
Katolikus óvodában dolgozó óvodapedagógusok száma	4 fő
Gyakorló óvodában dolgozó óvodapedagógusok száma	14 fő
Összesen	200 fő

(Megjegyzés: a 200 fő óvodapedagógusból mindössze egy férfi.)

Az aktívan dolgozó óvodapedagógusok életkorát és a pályán eltöltött idejét az alábbi táblázat adatai mutatják meg.

	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Az adott évben született óvodapedagógusok száma	1	0	3	1	8	6	6	7	7	10	15
Munkában eltöltött éveik száma	39		1x40 1x38 1x37	39	2x37 5x36 1x35	5x37 1x35	3x35 2x34 1x33	1x35 3x33 3x32	2x34 3x33 2x32	6x33 4x32	9x32 3x31 2x30 1x25
	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971
Az adott évben született óvodapedagógusok száma	7	6	8	9	17	12	7	6	7	9	9
Munkában eltöltött éveik száma	2x31 1x30 2x29 2x24	2x30 3x28 2x30 1x14	1x31 2x30 4x26 2x26	7x28 2x27	11x2 7 4x26 1x25 1x24	3x26 1x25 2x24 5x23 1x17	4x25 1x22 1x19 1x16	1x24 1x23 1x20 1x19 2x17	2x23 1x22 1x21 2x20 1x19	4x22 1x21 3x19 1x16	1x21 1x20 2x19 3x18 2x17
	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
Az adott évben született óvodapedagógusok száma	8	5	4	7	4	0	0	1	1	2	1
Munkában eltöltött éveik száma	2x20 3x19 3x17	1x19 1x15 1x14 1x13 1x1	1x15 1x14 1x13 1x10	1x15 2x14 1x13 2x10 1x3	1x15 1x12 1x5 1x4			9	7	1x8 1x5	3

Kor szerinti eloszlás	Száma	Százalékban
50–60 éves korúak	65	32,5
40–49 éves korúak	88	44
30–39 éves korúak	39	19,5
21–29 éves korúak	8	4

A kaposvári óvodákban jelenleg dolgozó óvodapedagógusok számított átlag életkora 44,72 év.

Az adatok alapján a pedagógusok 95 százalékáról elmondható, hogy a pályára kerüléstől – a végzettségek függvényében 18–20–21 éves kortól – a munkanélküliség megtapasztalása nélkül tudtak a pályán maradni.

Jól látható, hogy az aktuális nyugdíjtörvény szabta korban, – többnyire 57 évesen – kellő szolgálati idő birtokában egy fő (1950-ben született) kivételével (neki nem volt meg a nyugdíjba vonuláshoz szükséges ideje) minden 1951-ben vagy az előtt született óvodapedagógus a nyugdíjba vonulást választotta, s nem várta meg a rá vonatkozó 62 éves nyugdíjkorhatár betöltését.

Óvodákat érintő rendezvényeken évtizedek óta ugyanazokkal találkozhatunk. Olyanná vált a közösségünk, mint egy zárt, nagyon nehezen bevezethető erőd.

Óvodapedagógus munkakörbe bekerülni, ugyanakkor az időközben alkalmatlanná vált kolléganőktől tisztességesen, mindkét fél (munkáltató, munkavállaló) megelégedésére megvalni szinte lehetetlen.

A pályán eltöltött hosszú évek pozitív következménye, hogy sok kiváló, nagyon tapasztalt pedagógus dolgozik jelenleg Kaposvár óvodáiban, ugyanakkor ott vannak közöttünk – szerencsére kis számban – a munkában megfáradt, kiegészít, idegi és/vagy testi bajaik vagy szakmai fejlődésre képtelen személyiségük miatt a mai óvodapedagógia elvárásait nagyon alacsony szinten teljesítő kollégák is.

A kényszerű, nyugdíjkorhatár eléréséig a kiegészíttek, alkalmatlanná váltak a munkában maradásra, illetve „cipelésük” nagy teherterelt jelentett a nevelőtestületek számára.

Az 1997. évi LXXXI. törvényt módosító 2009. évi XL. törvény negatív hatása az óvodapedagógus közösség életkori összetételére Kaposváron

A háromnegyed részben 40 év feletti korban lévő kaposvári óvodapedagógus közösségben a fenti (Bajnai-kormány által jegyzett) nyugdíjtörvény, s benne a – rövid átmenettel 65 évre emelt nyugdíjkorhatár – még hosszabb időre konzerválná a jelenleg kialakult – a pedagógusok életkori összetételére vonatkozó – kedvezőtlen helyzetet.

Az 1950 és 1953 között születettek (5 fő) a 2011–2012 években – 40 év szolgálati idő megléte esetén – anyagi veszteség nélkül előrehozott nyugdíjba mehetnek. A később (1954–1956) születetteknek – Kaposváron konkrétan 20 óvónőnek – bármennyire is magas a ledolgozott szolgálati idejük – a csökkentett összeggel történő nyugdíjba vonulás lehetősége, vagy ahhoz, hogy veszteség nélkül tudjanak visszavonulni, az évenként fél évvel hosszabbodó, 65 év felé haladó nyugdíjkorhatár elérése a választási lehetőségük.

Az 1957-ben, illetve a később születetteknek már a 65 éves kor jelenti a nyugdíjkorhatárt.

A törvény hatásaként a legjobb esetben – feltéve, hogy minden 1956-ig született óvodapedagógus az előrehozott csökkentett összegű nyugdíjba vonulást választja, és az óvodahálózat a továbbiakban nem csökken – a következő 10 évben mindössze 25 álláshely

keletkezik, amely nem ad lehetőséget a kialakult kedvezőtlen életkori összetétel jelentős megváltoztatására.

A fent leírtakban a legnagyobb bizonytalansági tényező, hogy az előrehozott, csökkentett összegű nyugdíjba vonulás a pedagógus pályán dolgozók többségének csak a végső esetben vállalható perspektíva, hisz ezekben a munkakörökben hosszabb távra biztonságot nyújtó, jelentős anyagi tartalékokat még több évtized alatt sem lehet összegyűjteni.

A kényszerű hosszú pályán maradás tovább növelné az átlagéletkort, és várhatóan tovább növelné az alkalmatlansági problémákkal küzdő pedagógusok számát.

Az óvodákban dolgozóknak – tekintettel a gyermekek belátási képességének alacsony szintjére, kialakulatlan veszélyérzetére, ugyanakkor nagyfokú mozgásigényére – a testi, idegrendszeri és érzékszervi fittség magas szintjével kell rendelkezni ahhoz, hogy az óvóvédő, nevelő, fejlesztő feladataiknak jól meg tudjanak felelni.

Gondoljuk csak meg, a legmagasabb kötelező óraszámban (heti 32 óra) dolgozó óvodapedagógusoknak nap mint nap a 3–7 évesek mozgásával kell felvenni a versenyt, arról nem is beszélve, hogy a gyermekeket ölbe venni, felemelni magától értetődő mindennapos feladat, munkaköri kötelesség ezen a pályán. Mindezeknek az elvárásoknak a megfelelő szintű teljesíthetőségét kérdőjelezi meg, hogy az idősödő óvodapedagógusok között egyre több olyan egészségügyi problémával találkozunk, amelyek mozgásukat, testük terhelhetőségét negatívan befolyásolja.

Már most kimutathatóan megnőtt a magasvérnyomás-betegség, ízületi és gerinc fájdalmak, valamint egyéb mozgásszervi, keringési bajok – hogy csak a leggyakoribb egészségügyi problémákat említsük – miatti táppénzes napok száma köreinkben. (Huszonhat fős nevelőtestületünkben egy gerinc-, egy epe- és egy térdműtét volt az elmúlt évben, de hasonló híreket hallani más intézményekből is.)

Sajnos az érzékszervek tompulása, a látás- és/vagy halláscsökkenés szinte egyöntetűen megjelent az ötven év feletti kolléganők körében, de többen küzdenek a fent leírt elvárásoknak való megfelelést negatívan befolyásoló csontritkulás problémájával is.

Eddig még nem fordult elő, hogy 65 éves óvónők dolgoztak volna az óvodákban, tehát nincs konkrét tapasztalatunk a magas életkor és a 3–7 évesek között végzett nevelőmunka összefüggéseiről, de amennyiben ez a jövőben elkerülhetetlen lesz, át kell gondolni szerepünket és lehetőségeinket, hisz az egyre idősödő kollektívák újszerű problémákat és feladatokat vetnek fel.

Feltételezhető egyebek mellett, hogy a hatvan év feletti pedagógusok nagyobb számú jelenléte miatt, az esetlegesen csökkenő testi-szellemi teljesítőképesség negatív hatásaként, megnő az óvodákban a gyermekek szükségesnél nagyobb mértékű mozgáskorlátozása, amely különösen a fiúk számára jelenthet elfogadhatatlanul hátrányos helyzetet.

A 2010. ÉVI CLXX. TÖRVÉNY: ENYHÍTÉS A NŐK SZÁMÁRA, DE MEDDIG?

A tapasztalatok szerint nagy várakozással tekint a szakma az év végén megjelent 2010. évi CLXX. törvényre, amely, nőkre vonatkozóan, 40 év jogosultsági idő megszerzése után, veszteség nélküli nyugdíjba vonulási lehetőségre ad módot. Ennek a jogszabálynak az egyének, de a szakma szempontjából is óriási jelentősége van.

A Kaposváron kialakult és konzerválódni látszó – az óvodapedagógusok életkori összetételét érintő – nagyon kedvezőtlen helyzet megváltoztatásában ez a jogszabály jelentős mértékben segíthet.

Ezt támasztja alá az a konkrét adatsor is, mely szerint a harminc éve vagy annál hosszabb ideje dolgozó óvodapedagógusok aránya 36 százalék, ami jelen esetben 72 főt jelent.

A 72 óvónő 40 év jogosultsági idő megszerzése után történő nyugdíjba vonulása esetén megvalósulhat a szakma – 10 éven belüli – jelentős mértékű fiatalodása.

A jelenleg kialakult belterjessé konzerválódott helyzet még ebben az esetben is hosszú távon éreztetni fogja hatását amiatt, hogy nincs kinevelt utánpótlás a rendszerben. A fiatalítás így nagy valószínűséggel szakképzett, ám tapasztalatlan pedagógusok bekerülésével valósulhat meg, ami további terheket ró a nevelőtestületekre.

Az 1990-es évek közepét megelőzően, amikor lényegesen alacsonyabb volt a pedagógus átlagéletkor az intézményeinkben, a gyermekvállalás miatt szabadságon lévő kolléganők helyettesítésére alkalmazott óvónők száma jelentős volt városi szinten. A helyettesítő állás a legjobb ugródeszka volt a határozatlan idejű kinevezés elérésére. Kiváló lehetőséget nyújtott a szakma megtanulására, a helyi elvárások megismerésére és alkalmasság esetén a keletkező álláshelyek megszerzésére. Most egészen más a helyzet.

2010-ben mindösszesen 8 óvodapedagógus volt gyeden, ill. gyesen az egész városban.

Az ő álláshelyükön helyettesítőként dolgozó – legtöbbször kezdő – kolléganők kerültek valamelyest a szakma közelébe.

A diplomával rendelkező, ám tapasztalat nélküli óvodapedagógusok – szép számmal vannak ilyenek a képzési adatokat figyelembe véve – a továbbiakban is hátrányos helyzetben lesznek az álláshelyek betöltésére kiírt pályázatok elbírálásakor azokkal szemben, akik jelenleg munka nélkül vagy más területen vannak, de valamennyi gyakorlati tapasztalatra sikerült szert tenniük.

Az óvodahálózat további zsugorodása – a gyermeklétszám csökkenése és a leépítés miatt – szintén a jelentősebb fiatalítás ellen ható tényező lehet.

A 2010. évi CLXX. törvény megjelenésével szinte egy időben elterjedt híresztelések a jogszabálynak rövid élettartamot jósolnak, illetve annak hosszabb távon történő fenntarthatóságát erősen megkérdőjelezzik. Annyi bizonyos, hogy a fenti, nők számára kedvező nyugdíjtörvény – a pedagógus pálya megfiatalítása, a nevelő-oktató közösségek kiegyensúlyozott életkori összetételének megteremtése szempontjából – rendkívüli jelentőségű lehet. Hosszú távú fennmaradása társadalmi érdek, mert kedvező hatásokat idézne elő

egy jelentős foglalkoztatási csoport jelenlegi kedvezőtlen életkori szerkezetében, s ez által közvetett módon a gyermekek nevelésében is pozitív hatásként jelentkezne.

Az életpálya befejező szakasza pedagógus munkakörben

A jelenlegi oktatásirányítás – a már vitaanyagként elkészített – pedagógus életpálya modell kidolgozásával igyekszik a felemelkedés útját kijelölni.

A koncepcióban leírt törekvések reményt keltőek abban a tekintetben, hogy a pedagógus pálya egészére pozitívan ható, magas minőségét szavatoló előmeneteli rendszer és továbbképzési elvárások fogalmazódnak meg benne, s ezzel összefüggésben a megfelelően teljesítő pedagógusok foglalkoztatási biztonságát és versenyképes anyagi juttatásokat remélhetnek.

A koncepciót alkotók elszántsága és céltudatossága jól ismert, de az anyagi lehetőségek hiánya sem titok senki számára.

Abban az esetben, ha a lehető legjobban alakulnak a dolgok, és a kormányzati elszántság mellé elegendő pénz is társul, az életpálya befejező szakaszáról leírtak megvalósításából – a nyugdíj előtti öt évben lehetséges óraszám-csökkentéssel együtt járó könnyítésből – nagyon furcsa helyzet állhat elő, ugyanis a jelenleg pedagógus pályán dolgozók életkori összetétele arra enged következtetni, hogy hosszabb távon *fél munkaidőben háromnegyed pénzért dolgozó pedagógusokkal lesz tele az ország.*

A több évtizede dolgozó, sok nehézséget megélt és sok tekintetben elfáradt, elhasználódott pedagógusoknak, valamint a gyermekeknek, az iskoláknak, az óvodáknak azonban az ilyen könnyítés – bármennyire is humánusnak tűnik – nem szolgálja az érdekét a jelen körülmények között. Óvodában például, ahol nem 45 perces órák „leadásáról” van szó, és a teljes nyitvatartási időben szükséges a pedagógusnak figyelemmel kísérni a gyermekeket, komoly személyi ellátottsági és munkaszervezési problémákkal járna együtt a könnyített feltételek nagyszámú igénybevétele.

Jó lenne, ha a fokozott pszichés megterhelést jelentő pedagógus pályán a végleges visszavonulás lehetősége nem a szigorú és nagyon magasán megállapított nyugdíjkorhathatárhoz lenne kötve, hanem bizonyos jogosultsági idő megszerzése után lehetővé válna a rugalmas, egyéni alkalmassági mutatókhoz igazodó, választhatóságon alapuló befejezés lehetősége.

IRODALOM

Kaposvári óvodák története 1871–2001 (2001) (Írta és szerkesztette: Máté-Mártonné Korb Erzsébet) Profilmax nyomda, Kaposvár.

Pedagógus életpálya modell tervezet (OKM)